

Povedák Kinga:

*Gitáros apostolok. A keresztény könnyűzene
vallástudományi vizsgálata*

SZEGED, MTA – SZTE VALLÁSI KULTÚRAKUTATÓ CSOPORT, 2019

Közismertek a viták és opponensi kötekedések, szakmai kritikák és „elhajló” vélekedések, midőn egy alapos mű valahol a választott tudásterület távoli tartományában, avagy itt is, ott is helyet keres magának, s amíg nincs „interdiszciplináris” tanúsítványa, addig csakis megbocsátható vétségként illő kezelni. A sokkalta egyszerűbb és mostanság egyre népszerűbb verzió azonban közlésképesen kivallja már a bevezetőben: bizony, a multi- vagy interdiszciplinaritás nemcsak csábította, de át is hatotta a kutatót, mikor ilyféle rétegekbe merészkedett. S az alább szemügyre vett mű éppen ilyen, miközben hiteles és mégis meghökkentő ismeretként segít olvasóinak abba belelátni, amit a többszempontú és kevert módszertanú kutatás lehetővé tett. Több szintér, több metódus, több korszak és tudományközi aspektusok dominálják Povedák Kinga monográfiáját, a *Gitáros apostolok. A keresztény könnyűzene vallástudományi vizsgálata* című kötetet, mely alaphangon mintha nem valami doktori értekezés, hanem hangzatos újságcikk lenne egy ismeretközlő portálon. Ezenközben épp egy megvédett doktori disszertáció publikált változatáról van szó, mely a Szegedi Tudományegyetemen készült, s az akadémiai és egyetemi kutatóprogramhoz kapcsolódó kiadványsorozatban, melynek *A vallási kultúrakutatás könyvei* 46. opuszaként megjelent kötete nem egyszerűen a Vallási Kultúrakutató Csoport egyik újabb produktuma, de érdemi büszkesége lehet az SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék sorozatainak is. Mint Povedák Kinga műve is mutatja, nem ritka vállalat, hogy a vallásnéprajz valamely jelenségét a lehető legaprólékosabban körüljárják a szerzők – de itt a speciálisan nem csupán zenei anyagokra épülő kutatási élmény-háttér a néprajz, a kulturális antropológia, a liturgia, „a fiatalos, nyitott kereszténység képét sugárzó” életvilág bemutatása révén kap interdiszciplináris keretet. A „vallási, politikai, kulturális, emocionális, vagy művészeti” világképek felvonultatása mellett valójában nem egyetlen „tablót” formál a szerző, hanem a hétköznapi élet terepein, az átélt valóság egy speciális dimenziójában kalauzolja olvasóit, sőt nyilvánosan szemlélőde értelmezési kísérleteket végez el az egyes elemek összefüggései, rendszere, „kompozíciója” kapcsán. Ugyanakkor jelzi is: „nem az a célja, hogy egy-egy szegmensre összpontosítson csupán, hanem az, hogy mélyfúrásokat végezzen, és az így

kapott eredményekből, mint egymás mellé illesztett puzzle-darabkákból megértse a töredezett részekben áthúzódó mintákat, amelyek megalkotják a teljes képet. Úgy összpontosítunk a részletekre, hogy közben az egészet szeretnénk megérteni. Úgy vizsgáljuk a keresztény könnyűzenét, hogy közben szeretnénk megérteni azt a valóságot [...] – melynek keretein belül értelmezhetővé válik maga a zene. Meg kell ragadnunk a zene társadalmi kontextusát ahhoz, hogy benne a zenét is megértsük és ne csak meghalljuk...” – írja műve bevezetőjében.

Ámde, a cím láttán mégiscsak alapkérdés: mennyiben lehet megélhető szakrális tematika a gitárkíséretes pasztoralizáció, a világi hatásoktól sem mentes hitéleti közösségformálás (lásd az újvallásosság megannyi jelenségét, melyekre egyébiránt Povedák is kellő figyelmet fordított eredeti disszertációjában (2016) is, kérdései pedig azóta is gyarapodtak, módosultak, árnyaltabbak lettek, részproblémák felé kitekintőbbek, más hangsúlyúak, több empirikus és közvetlen, helyi és analóg példával is kiegészültek. Vagyis leginkább talán maga az „apostolkodás” maradt állandó – a keresztény könnyűzene összefüggéseiben és „akusztikai” környezetében a témakörök csak sokasodtak, az árnyalatok át- meg átmosódnak, a kölcsönhatások egyre látványosabbakká válnak. S mint a legtöbb publikált értekezésnél, a textus belső árnyalatai, az azóta is tovább folytatott empirikus adatgyűjtés és forráselemzés vagy kommunikációs felületeken lehetséges elemzés szintűgy gyarapodott, már nem kérdés, hogy a vallási kultúrákutatók műhelyében az „apostolok” evidens jelenléte miként kap erősítést a „keresztény könnyűzene” újabb változataitól vagy kortárs piacától. Ezek között a kapcsolat több mint szerves, korszakokon átívelő is, s mégis megállapítható, hogy a tárgykör, melyet a kötet szemügyre vesz, ilyesféle komplex feldolgozásnak eddig sosem volt része. Az értekezés módszertani fejezetéből idézve: „Munkám alapvető értelmezési keretét a vallástudományból méritem. Nem a teológián, az egyháztörténeten keresztül közelítek a keresztény zenéhez, hanem az azt befogadó egyének és közösségek megélt vallási valóságára összpontosítva. Korszakoktól, politikai berendezkedésektől függetlenül minden fejezetet – úgy a szocializmus éveinek sajátosságait, a kibontakozó vitákat, a vallási zene különféle funkcióit, a terjedés sajátosságait vagy a kortárs tendenciákat bemutatókat – alapvetően a vernakuláris vallásosság (megélt, megtapasztalt, mindennapi, személyes vallásosság) keretei között lehet értelmezni. Erre a jelenségre a vallástudományi kutatás az utóbbi két évtizedben növekvő figyelmet fordít, igaz, az egyes irányzatok más és más néven nevezik. Ezek közül dolgozatomban az amerikai folklorista, Leonard Normann Primiano vernakuláris vallásosság fogalmát használom. A szocializmus alatti fő folyamatokat, a kibontakozó keresztény könnyűzenei mozgalom szereplőit (elsősorban Szilas Imre, Sillye Jenő), a hozzájuk kötődő tömeges rituális alkalmakat (nagygyarosi találkozók) vizsgálta Kamarás István már említett munkáiban. Vallástudományi kutatásait szintén nem tudjuk egyetlen tudományág sajátosságaival leírni. Az oral history mellett sajtóelemzést

végzett, miközben a felszínre kerülő eredményeket tágabb vallási folyamatokban is elhelyezte és értelmezte. A keresztény könnyűzenét ugyanis nem lehetséges úgy elemezni, hogy nem vesszük figyelembe a szocializmus éveinek körülményeit, valamint a rendszerváltozás után bekövetkező vallási tendenciákat, amikről a legfontosabb alapozó munkákat Tomka Miklós, Kamarás István és Máté-Tóth András tették le. Főleg utóbbi kettő, valamint Morel Gyula és András Imre munkáiból kerültek felszínre azok a korabeli útkeresések, amelyek az akkori kor új generációit megszólító új vallási nyelv megalkotását célozták” (26–27).

A szerzői felvezetés a vallástudományi előzmények és a saját motiváció regisztrálása mellett a témakör lehetséges megközelítését is az érintett kutató, a részt vevő megfigyelő aspektusában fogalmazza meg. Rejtelmes és bizalmas, meghökkenető és mégis hiteles annak beláttatása, hogyan készül egy olyan tudományos mű, melyben tudósnak és témájának, hőseinek és tapasztalatának, kinek-kinek élete vagy múltja, egyben jövője is részben benne formálódik valami teljesebb cél révén. S közben az esendőség vallomása, a belátások terének nyílása a szemhatáron, a megértés mélységei a tapasztalatban... – mind-mind irigylendően közeli és elvontak is. Hozzászoktunk alkotóművészek személyes vallomásaihoz, olykor mások elzárkózásához, tartózkodásához, a küzdés megmutatásától a fölerősített megszállottság-jelekig, vagy a kutatói elemzések bizalmas közléseihez az utókor nézőpontjából... – de ritka, hogy a társadalom kutatója is láttatni engedje, hagyja nyomon követni a felfedezést, a megismerés eshetőségeit, az indulást és a beérkezést eseménypontjait, a tanulságok megoszthatóságát a szereplők és témakörök meg legfőképpen maga a kutató „bevonódása” kérdéskörében is. A szerző jelenléte itt nem annyira egy templombelsőben gitárral és dallal szereplés, de a kutatás során gyűjtött tapasztalatok között ennek több változata is hitelesítően került a kötetbe. A témakör relatíve teljes átlátásáról szívesen megidézném a szerző kutatástörténeti fejezetét záró mondatait: „Kutatásaimat nem tekintem lezártnak, hiszen a keresztény könnyűzenei mozgalomnak csupán egy szeletét tudtam elemezni, ám számos kapcsolódó téma kisebb vagy nagyobb részben feltáratlan maradt, amelyek további vizsgálatokat igényelnek. Így többek között nem érintettem a keresztény könnyűzene szimbolikus antropológiai elemzését, aminek segítségével a rítusok felől lehet megközelíteni a jelenséget és olyan momentumokra lehetne kitérni, mint maga a zenei jelentéstér, az akusztikai elemek, gesztusok, mimika, vagy akár a keresztény könnyűzenét használó rítusok felépítése. Ezekhez kötődően lehetne elemezni magát a vallási-zenei élményt, a zene segítségével létrejövő vallási kommunikációt, a karizmatikus vallási élményt, ám ezekhez már a jelenlegitől eltérő, hangsúlyosabban befogadó-központú emic megközelítésmódra lenne szükség. Mindezek remélhetőleg majd egy későbbi írásomban látnak napvilágot. Reményeim szerint ezek elmaradása jelen munkából azonban nem könyvem hiányos, hanem továbbgondolásra inspiráló jellegét erősíti...” (39).

Az „émikus” közelítés, vagyis a felszíni-formális jelenségek mögé látó, belső rendjüket magukból a történésekből megérteni igyekvő szemléletmód „remélhető” jövő időbe röptetése azonban itt erős túlzás, mondhatni a vallásantropológus és a zenei világ kutatójának valamely „végső összhang” iránti örök sejtelve, egyben fokozott szerénysége. A kötetben ugyanis éppen elég részkérdés kerül elő ahhoz, hogy ne is lehessen mindegyiket „belülről is” látni, időbeli folyamataikban is szemlélni, mindvégig követni, egymásra rakódó értelmezéseiket is még lefejtetni, hisz akkor sosem érne (és érnénk) a könyv végére, no meg az időközben szükségképpen változó helyzetek, események, szereplők és részletkérdések magát a lassan előregedő kérdést is egyre érvénytelenebbé tennék: mi volt, mi van, s hogyan viszonyulhatunk ezek összességéhez. De éppen a sokféle forráshoz eljutás, a gyűjtés metódusai, az elemző értelmezés szempontjai, az egyre több és több tudásterületre kiterjedő narratív elemzés mutatja, mennyiféle határok között és fölött jár, miközben munkája lehetséges teljességét tartja szem előtt.

Az alternatív valóságok egyik kínálózó, megnevezhető útján épp a zene bővületében találkozunk liturgikus hagyomány és koncertképes muzsika világával – ennek nyomán sokasodik a keresztény egyházak új nyelvét a tradicionális hitéleti szölamkészlet részeként feltételező megannyi történés és ezek szükséges áttekintése is: fesztiválok, zenei rendezvények, online mise, zenei portálok gyarapodása, műfaji lehetőségek kommunikációs térbe szökellése, „rendkívül összetett, bonyolult, ambivalenciákkal terhelt jelenség-halmaz” bomlik ki immár abból is, amit e meghallgató attitűd a keresztény könnyűzene régmúltjából vagy jelenéből közzétesz. A keresztény könnyűzene vallástudományi vizsgálata tehát a hétköznapi élet terepein, saját életút állomásain át visz az ellentmondások mélyvilágába: a „beat misék”, templomi énekek, gitárkíséretes szertartások, intim közösségek, egyházi zenei hatások, nemzetközi példák, afrikai előzmények, amerikai tereptapasztalatok, hazai kutatási helyszínek és megannyi közösségi történés vezet bennünket a zenei „frontvonalakra”, lényegében kutatástörténeti utakon, a megismerés építőköveinek keresgélése és szinte emlékezeti régészet jegyében, a folton-folt kép összeállítására révén. A kötet tartalomfelosztása ugyan másféle, de érzékelésem szerint három nagyobb egységre oszlik: a bevezető körvonalakra (*Mi igen és mi nem a keresztény könnyűzene? Hogyan kutassuk és hogyan ne...?*, 1–45), amelyekkel a katolicizmus és a modernizáció útvonalaán jut céljához (46–50), s egyúttal beavat abba is, miként közelít a részt vevő megfigyelő klasszikus technikájával, s mit tesz „keresztény magánemberként, de *nemkeresztény kutatóként*”, kinek céljai is „*nemkeresztény kutatói célok*”? A második nagyobb egység *A spirituálétól az elektromos gitárig. A keresztény könnyűzene kialakulása*, megítélése és a „zenei állóháborúk” (51–113) sokmenetes játszmaít ismertette írja le mindama lehetséges és megvalósult törekvést, célt, lelkeségi autonómiát és „intézményesülést”, melyben a korosztályi és mentalitásbeli másságok a „hierarchia-elvű értékrenddel való szem-

befordulást” láttatják: egy földézett értelmezésben „a rock hangsúlyozott szerepe folytán a felnövekvő generációk számára sosem csak zene, hanem mindig is életforma, életérzés, a lázadás, a különállás, vagy az elkülönülés egyik kifejezési, megszólalási formája is volt egyben: hitvallás, magatartásforma, életstílus, világnézet”² – „A lázadás és a szembefordulás azonban nem ateizmust eredményezett, hanem spirituális ébredést, a liberalizmus szellemiségében ébredező nyitást az addig ismeretlen, és ezáltal vonzó, egzotikus keleti filozófiák és vallások irányába. A hippie mozgalomban kvázi-vallásos új ideológiaként / életformaként hódított a Rousseau-i »vissza a természetbe« koncepció, terjedtek az utópisztikus, egyenlőségen alapuló kommunák, és jellemzője volt a fogyasztói civilizáció elutasítása is. Megjelentek a keleti vallások, kultuszok, amiket számos esetben maguk a zenészek népszerűsítettek” (62).

Talán egy más értelmezésben megformált és elnagyolt szerkezeti kép engedné úgy látni, hogy a harmadik nagyobb egység fókuszál a roppant izgalmas magyar világra (*A keresztény könnyűzene Magyarországon*), ezen belül is a „generátorok”, a helyi papság jelentősége, Szeged és környéke szerepe a világnézeti másság formálásában, „alternatív” gondolkodás- és érzületminták terjedésében, a budapesti szcénában és számos vidéki kezdeményezésben, a műfaj ellenében és a híveiként elkötelezettek vitáiban, „belbiztonsági” megítélésében is a jelentős konfliktusok „oltárán” zajló útkeresésekben látható fejleményekig (114–168), a szent és profán, a „bővülködés teológiájaként” megindult karizmatikus mozgalmisság újabb irányzatain át a kortárs tendenciáig, az erősödő felekezeti köziségig, a posztmodern töredezettségig és a keresztény metáltól a dobgitáros meditációig terjedő széles jelentéskör átfogásával (179–207).

Epilógusában még érzékenyítő tónusban jelzi, hogy esélyesen jönnek vissza a rejtett párhuzamok, térnek vissza a megváltozott, de tendenciáikat tekintve rokon folyamatok: „A keresztény könnyűzene állami támogatása ugyanakkor mindenképpen említésre érdemes, hiszen radikális változást mutat a hatalom és egyház-zene kapcsolatában. Míg a szocializmus idején a politikai rezsim – a már jól ismert okok folytán – tartott tőle, szerette volna eltüntetni, de legalább is láthatatlanná tenni, addig ma a helyzet pont az ellentettjére váltott. Nagy kérdés, hogy a keresztény-konzervatív Orbán-rendszerrel ideológiai harmóniában működő katolikus egyház is »felül-e« a változó trendre, vagy e téren változás nem várható és minden a helyi plébánosokon múlik majd. Mindenesetre figyelmeztető jel lehet, hogy a keresztény könnyűzene fiatalok közötti népszerűsége és a katolikus fiatalok száma, mintha párban járna. A diktatúra éveiben tapasztalt vallási kontroll ellenére a zene segítségével (is) maradtak vallásosak az ateista kultúrpolitikában felnövő fiatalok tömegei, a keresztény könnyűzene meg nem újulása a rendszerváltás után párban

² Sebők János: *Rock a vasfüggöny mögött*. Budapest, GM és Társai Kiadó, 2002.

járt az ifjúsági vallásosság csökkenésével és gyanítom, hogy ha az állami támogatás ellenére érdektelen maradna a keresztény könnyűzene, az is e tendencia markere lesz majd. Persze, ha érdektelen marad. Az is lehet, hogy nem. Csodák e téren is előfordulhatnak. Bízunk benne” (207).

S ebben nemcsak a fenyegetett múlt akut jelenné válása izgalmas, nemcsak a „politikai” tónus és a hitelvi üzletiesség kiegyezésképességének tapasztalata tanulmányos, vagy a primeren biznisszé fajult lelkeségi folyamatok észrevételezése kap kiemelkedő fontosságot. Hanem az is, ahogyan ezt mint kutatási kérdést, tematikát, sok évtizedes folyamat leírható tapasztalatát a tendenciák erővonalai mellett és ellen is mintegy „betetőzi” a „lehet” tónusával, a csodákkal s a bizalommal. Mert bizony az is lehet, hogy e bizodalom nélkül még a tudományos csodák is csak üzletszerű megoldások maradnak. E kötet azonban nem az, sőt. Vallási folklórkutatás, egyháztudományi háttéranyag, társadalmi mozgalmi árnyalatok, zeneantropológiai környezetismeret terén nemcsak első és alapozó, de példájával immár kötelező opusz, melyet leginkább folytatni lehet, kérdéseire részválaszokat fogalmazni, tudástapasztalatát pedig megbecsülni. S ha ezek is az „érdektelen” tendenciák ellenzerei lehetnek, akkor a posztmodern töredezettség is új összefüggésrendbe kerül, mely újabb kutatások tárgyává lehet.

A. Gergely András